

Zenchenko T. Communication as an important component of the quality management system of educational services

The article refers to the problems of education quality, deals with the problem of development of the national system in the context of updating problems of higher education quality assurance taking into account the relationship of the national education politics and sociopedagogical movement, regulatory clearance of accreditation processes as a higher education quality assurance. Analysis of the system higher education quality assurance is carried out in Ukraine. This problem is proven to be extremely significant within the reformation of Ukrainian education. There have been analyzed and characterized such concepts as «education quality», «communication in a quality management system». The author communication in a quality management educational system as an management direction, which is considered to be versatile and it includes the following aspects: the higher education quality assurance necessary resources, organizing educational process, which most adequately meets current tendencies in the development of national and world economy and education; controlling the educational activity of higher education institutions and the quality of training during all educational stages and on the levels of universities, national and international (European). For achieving this aim there is important to perform the following tasks: developing and implementing legal mechanisms for employers to participate in controlling for the quality of higher vocational training; improving the system of performance evaluation and facilities of communication of higher education institutions as an instrument for controlling the higher education quality.

Key words: higher education quality, higher education quality assurance, communication, quality management system.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 378.011.3 – 051:811.161.2

В. А. Каліш

**ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ
ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ**

Пріоритети сучасної шкільної мовної освіти окреслюють вимоги до професійної підготовки фахівців у вищому педагогічному закладі. Майбутній учитель-філолог, який у процесі своєї діяльності має сформуванати національно-мовну особистість, повинен досконало володіти лінгвістичними, українознавчими, історичними, соціокультурними

знаннями, розуміти специфіку національного менталітету, особливості відображення концептуальної картини світу в національній мові. Отже, обов'язковими компонентами професійної готовності філолога є лінгвістична, соціокультурна, комунікативна, інтелектуальна, пізнавально-творча, інформаційна компетентності [1].

Проблемі лінгвосоціокультурного підходу до вивчення української мови, теоретичним підґрунтям якого є взаємозв'язки мови і суспільства, мови і культури, мови і світобачення та традицій українців, присвячена низка науково-методичних досліджень багатьох сучасних учених, зокрема, В. Бадер, М. Вашуленка, Л. Галаєвської, А. Галенко, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Грубої, Г. Дідук-Ступяк, В. Дороз, Г. Єлизарової, С. Єрмоленко, С. Карамана, В. Кононенка, Т. Коршун, О. Кучерук, Т. Левченко, Л. Мацько, О. Неживого, Є. Пасова, М. Пентиліук, В. Сафонової, О. Селіванової, Л. Скуратівського, Г. Томахіна, В. Топалова, В. Ужченка, І. Хом'яка та інших.

На думку дослідників, формування соціокультурної компетентності зорієнтоване на розуміння мови як національно-культурного надбання, відчуття особистої єдності з родиною, рідним народом, людством, природою та Всесвітом; усвідомлення специфіки мовної поведінки, звичаїв, соціальних умов, соціальних стереотипів українського народу, зафіксованих у мові [2]. У лінгвометодичних працях підкреслюється думка про те, що саме соціокультурна змістова лінія уроків рідної мови сприяє засвоєнню культурних і духовних цінностей свого та інших народів, формуванню національно свідомої мовної особистості.

Означена проблема знайшла широке висвітлення у лінгводидактиці, однак переважно з орієнтацією на шкільну мовну освіту. Питання соціокультурної мовної освіти у вищій школі розглядається здебільшого у методиці навчання іноземної мови. Порушена проблема у пропонованому нами аспекті в методиці вищої школи в основному не розглядалася.

Ураховуючи актуальність проблеми та недостатній рівень її дослідженості, у статті *ставимо за мету* виокремити основні складники лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів, окреслити змістове наповнення кожного та розкрити можливості різних фольклорних жанрів для їх реалізації.

Одним із принципів засвоєння мови є принцип народності – репрезентації української мови як геніального творіння розуму, почуттів, усіх сфер багатогранної діяльності українців, які берегли традиції сім'ї, роду й українського народу. Значні можливості для реалізації означеного принципу мають різні види та жанри українського фольклору. Відомо, що усна народна словесність є однією із форм суспільної свідомості, узагальненням життєвого досвіду, виразником колективного світогляду, естетичного ставлення до дійсності. У ній знайшли своє відображення різні прояви життєдіяльності людини, її матеріальні й духовні потреби, історичне буття, соціальні відносини, характерні реалії сімейного і

громадського побуту, філософія, вірування, моральні й етичні норми, звичаєво-правові настанови, естетичні ідеали, людські переживання, настрої. Вона найвиразніше передає з минулого в майбутнє менталітет нашого народу, його досвід, вікову мудрість. Тому в умовах відродження національної свідомості і культури фольклор має включатися в коло тих засобів, за допомогою яких задовольняються навчально-виховні потреби. Завдяки усній народній творчості активізується когнітивна діяльність особистості, збагачується й розширюється власне український лексикон, розвиваються комунікативні та творчі здібності.

На основі аналізу науково-методичної літератури можна констатувати, що головною метою лінгвосоціокультурної парадигми є засвоєння через призму рідної мови особливостей національної культури, звичаїв, традицій народу, визначних подій у його історичному поступі, державної і народної символіки, матеріальної й духовної культури, найвідоміших фольклорних творів, етнокультурної лексики, афористичних виразів, фразеологізмів, які репрезентують народний досвід, особливості національного характеру, етнокультурний колорит тощо. Ураховуючи мету розглядуваної категорії, зазначимо, що лінгвосоціокультурна компетентність є системою знань, умінь і навичок, пов'язаних із засвоєнням мови як найпотужнішого засобу спілкування, знаряддя думки, як вираження духу народу, його історії і культури, як необхідної умови існування суспільства і самого народу. Досконале володіння нормами мови і мовленнєвої поведінки забезпечує активне входження особистості в соціум.

Відповідно до зазначеного виокремлюємо основні складники розглядуваної компетентності та їх змістове наповнення. Передусім відзначимо, що в процесі опанування лінгвістичних дисциплін, передбачених навчальними планами підготовки вчителів-словесників, майбутні фахівці мають оволодіти такими загальнотеоретичними соціолінгвістичними **знаннями**: розуміння мови як одного із найвизначніших витворів людства, його духовного надбання й універсальної реальності суспільного існування; її взаємозв'язків із суспільством, свідомістю, історією і культурою народу, його мораллю, світоглядом, віруваннями, традиціями; знання функцій мови в соціумі залежно від багатогранної діяльності людини та її ролі в креативно-інтелектуальному освоєнні дійсності; усвідомлення мовної картини світу, яка складається з мовних одиниць, що виражають концепти, поняття, і мовних способів і засобів вираження зв'язків, які існують у концептуальній картині світу, пов'язаній з усім континуумом знань людини про світ [3, с. 12], та особливостей експлікації цих знань у мові з урахуванням досвіду кожного народу, своєрідності бачення й сприйняття світу тощо; опанування засобами вербалізації концептуальної картини світу та знання специфіки національної мовної картини, особливостей відображення культурно-ментальних явищ у мові; засвоєння закономірностей мовної поведінки етносу в різних дискурсах.

Відповідно окреслений теоретико-мовознавчий компонент лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів створює підґрунтя для формування відповідних **умінь і навичок**: визначати найважливіші світоглядні, ментально-етичні поняття, традиції народу, ідеї, загальнолюдські моральні цінності, суспільні і громадські стосунки людей, відображені в мові, доцільно ними оперувати; усвідомлювати зміст текстів народознавчого, українознавчого, соціо- та етнокультурологічного характеру; сприймати на основі текстового матеріалу світобачення українців, найголовніші риси їх характеру, поведінки в різних суспільних і побутових ситуаціях, фізичні та емоційно-психічні стани людини, вербалізовані різними мовними засобами; пояснювати значення етнокультурологічної лексики, усталених висловів; з'ясовувати семантику лексем із національно маркованим компонентом; здійснювати різнобічний аналіз мовних явищ на основі пропонованих текстів; продукувати власні висловлювання з використанням національно маркованої лексики, слів-символів, фразем, формул мовленнєвого етикету у різних дискурсах комунікації; здійснювати наукові дослідження мовного матеріалу.

Як уже відзначалося, важливим засобом формування усіх складників лінгвосоціокультурної компетентності є тексти відповідної тематики, стилів і жанрів, серед яких значний навчально-виховний потенціал мають фольклорні. Передусім зауважимо, що мова фольклорних творів є особливою формою загальнонаціональної мови. Її своєрідність створюється за рахунок особливої організації фольклорного тексту та притаманних естетичних якостей, не характерних для побутової комунікації [4]. До особливостей фольклорного слова дослідники відносять узагальненість семантики, асоціативність, парадигматичність, символічність, символічну дифузність, конотативність [4].

Тексти фольклорних жанрів передусім слугують для різного типу вправ, пропонованих студентам для виконання на практичних заняттях із сучасної української мови та в процесі самостійної роботи, зокрема аналітичних, репродуктивних, проблемно-ситуативних, конструктивних, продуктивно-творчих, стилістичних, асоціативно-творчих та інших. Вони передбачають систему завдань на дослідження лінгвістичної природи мовних одиниць і категорій, їх функціонально-стилістичного потенціалу, ролі у структуруванні тексту та репрезентації національних концептів.

Значний навчальний потенціал для формування окреслених вище знань, умінь і навичок мають малі жанри фольклору – народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки тощо. Наведемо фрагменти опанування різних одиниць і явищ основних і проміжних рівнів мовної структури, засвоєння яких здійснюється з використанням, зокрема, прислів'їв. Зазначимо, що прислів'я тлумачиться передусім як жанр фольклорної прози, «стислий і влучний, часто афористичний і заримований народний вислів, у якому виражена легка для запам'ятовування повчальна думка чи емоційна оцінка якогось явища» [5, с. 168]. За визначенням же

лінгвістів, прислів'я – це стійкий вислів переважно фольклорного походження, в якому зафіксовано практичний досвід народу та його оцінка різних подій і явищ [6, с. 492].

За своєю лексико-семантичною і граматичною структурою прислів'я досить різноманітні, що дозволяє використовувати їх на будь-якому занятті з сучасної української літературної мови. Тематика ж їх забезпечує реалізацію різних соціокультурних тем, зокрема: батьківщина, рідний край, історичне минуле, мова, побут, звички й потреби народу, родинні стосунки, суспільні та громадські взаємини, обряди і звичаї, народні погляди на природу і її явища, моральні якості та настанови українців тощо.

Розглядаючи мовні явища різних структурних рівнів мови, можна запропонувати такі соціокультурні теми: Батьківщина; Рід, родина, родинні стосунки; Праця – основа життя людини; Традиції та обряди українців; Правда визначає долю людини; Героїчне минуле українського народу; Щастя і труд поруч живуть, Знання, уміння, досвід; Розум і мудрість людини у народних прислів'ях та інші.

На основі дібраних прислів'їв спільної тематики на практичних заняттях реалізуються лінгвістичні та соціокультурні завдання: виокремлення прислів'їв; тлумачення їх змісту; групування за тематичним принципом; пояснення їх соціокультурної семантики; спостереження за виявом парадигматичних відношень; використання для побудови власних висловлювань тощо. Наприклад: 1) Спишіть прислів'я, групуючи їх за спільною семантикою. Розкрийте загальне значення кожної групи; 2) Прочитайте прислів'я. Поміркуйте над їх змістом. Запишіть ті, які мають форму поради, настанови, рекомендації, підказаних досвідом народу, життєвою закономірністю. Напишіть твір-міркування за одним із них; 3) Прочитайте прислів'я, поміркуйте, які життєві ситуації у них відтворено. Охарактеризуйте їх структурно-граматичну будову; 4) Прочитайте. Поміркуйте, які вади характеру людей відтворюють подані прислів'я; 5) Із поданих прислів'їв виокреміть ті, що відображають любов народу до рідного краю. Напишіть висловлювання-зізнання, темою якого оберіть одне з прислів'їв та інші.

Подібні види завдань можуть пропонуватися і до текстів інших фольклорних жанрів, приміром, загадок. Відомо, що загадка активно функціонує як засіб уважності, спостережливості, творчої фантазії, випробовування розумових здібностей народу, що відповідно вербалізується за допомогою мови. За визначенням словника літературознавчих термінів, це давній за походженням і популярний у народі жанр фольклору: стислий, часто алегоричний опис предмета і явища, які треба впізнати, відгадати, виявляючи кмітливість і мудрість [5, с. 71]. Як зазначають дослідники, українським народним загадкам властиві широта, багатство й різноманітність тематики, довершеність художньої форми, у них відтворюється концептуальна картина світу, яка вербалізується за допомогою мовних категорій. Варто також додати, що

мова загадок відзначається особливим багатством (конотовані лексеми, омоніми, антоніми, експресиви, поетичні символи, слова різних тематичних груп загальноновживаної і стилістично маркованої лексики тощо), що і дозволяє використовувати їх як засіб формування лінгвосоціокультурної компетентності особистості. Розширенню уявлень студентів про побут і культуру українського народу, збагаченню й увиразненню мовлення сприяє робота над загадками, насиченими побутовізмами, архаїзмами, експресивно маркованою лексикою, народними сталими порівняннями тощо.

У системі роботи з мовознавчими категоріями доцільно використовувати загадки про характерні для українського народу **страви** (борщ, галушки, вареники, бублики, локшина, юшка тощо), **одяг** (калоші, чоботи, черевички, капелюх, кожух, панчохи тощо), **житло і предмети домашнього вжитку** (хата, клуня, вітряк, піч, колиска, скриня, гребінець, клубок, наперсток, парасолька, рогач, глечик, горщик, куманець, праска тощо), **давній господарський інвентар** (коромисло, веретено, ціп, трійчаки, рало, плуг та ін.), **символічні рослини** (верба, калина, барвінок, васильки, м'ята, чорнобривці та ін.) тощо.

Лексичний склад тексту загадки та самі відгадки стають об'єктом лексико-семантичного аналізу, з'ясування походження слів, їх етимології, що безпосередньо передбачає і знання життя, побуту, діяльності, традицій, обрядів українців у різні історичні періоди. Окрім того, використання для аналізу низки тематично підпорядкованих загадок може слугувати основою для виконання асоціативно-ситуативних завдань, написання різних творчих робіт соціокультурної тематики, побудови діалогічних висловлювань тощо.

Особливої значущості й ефективності у формуванні лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх словесників набувають індивідуально-дослідні завдання, які передбачають навчально-пошукову, науково-дослідну та творчу діяльність студентів. За результатами наукового пошуку студенти готують доповіді до наукових конференцій, публікації, пишуть курсові, дипломні і магістерські роботи. Тематика наукових робіт охоплює і дослідження особливостей функціонування мовних явищ у фольклорних текстах. Зокрема, пропонуються такі теми соціокультурного спрямування: «Лексика з національно маркованим компонентом у народних загадках», «Лексика із символічним компонентом у народних обрядових піснях», «Антоніми як засіб відображення світосприйняття українського народу в пареміях», «Конотативно маркована лексика в народних думках», «Експресиви як засіб відображення ментальності українського народу в народних казках», «Власні назви в українських календарно-обрядових піснях», «Побутова лексика у народних загадках» тощо.

Особливо актуальним є дослідження етнокультурних, емоційних та соціокультурних концептів (час, простір, життя, смерть, правда, брехня, страх, спокута, радість, журба, щастя, кохання, гостинність, мудрість,

воля та ін.), репрезентованих у різних фольклорних жанрах. Вивчення мови фольклору в когнітивному аспекті, на думку Ю. Емер, виявляє зв'язок вербалізованих знань зі сприйняттям, пізнанням і мисленням фольклорного суб'єкта, а також виявляє особливості фольклорного сприйняття та структурування світу у вигляді різних когнітивних моделей. Мова є когнітивним механізмом, який відіграє роль у кодуванні і трансформуванні інформації, тобто мова фольклору виконує роль когнітивного явища, світомоделюючої системи, когніції в мовному втіленні [7, с. 16].

Об'єктом для когнітивно-концептуального дослідження фольклорних творів можуть слугувати казки, народні пісні, легенди, думи тощо. Зокрема, студентам для наукового пошуку пропонуються такі теми: «Вербалізація концепту ГОСТИННІСТЬ в українських народних казках», «Концепт ЖИТТЯ/СМЕРТЬ у фольклорному дискурсі», «Мовне вираження концепту ВОЛЯ в українських історичних піснях», «Лінгвокогнітивна структура концепту МУДРІСТЬ в українських пареміях», «Концепт ЛЮБОВ у ліричних народних піснях», «Когнітивно-семантична і комунікативно-функціональна організація української народної загадки», «Концепт ВОДА у фольклорних текстах» та інші.

Отже, оволодіння фольклорним багатством народу є важливою передумовою досягнення національної мовної картини світу, формування мовної особистості, становлення її духовних цінностей. Систематичне використання всіх жанрів фольклору ефективно сприяє всебічному розвитку студентів, збагачує їхнє мовлення зразками народної мудрості, забезпечує формування культури мови. Окреслені напрями роботи з фольклорними текстами під час опрацювання різного лінгвістичного матеріалу на заняттях із сучасної української мови та в процесі наукової діяльності за умови її системності сприятимуть формуванню лінгвосоціокультурної компетентності майбутнього вчителя-філолога, забезпечать його підготовку до здійснення майбутньої педагогічної діяльності з формування відповідної компетентності у школярів.

Список використаної літератури

1. Усик О. Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Усик; Криворізь. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с. **2. Кононенко В.** Етнологічні засади вивчення української мови / В. Кононенко // Українська мова в освіті: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 43–56. **3. Лисиченко Л. А.** Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Х. : Видавнича група «Основа», 2009. – 191 с. **4. Адоньева С. Б.** Прагматика фольклора : монографія / С. Б. Адоньева. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та; ЗАО ТИД «Амфора», 2004. – 312 с. **5. Лесин В. М.** Літературознавчі терміни /

Василь Максимович Лесин. – К. : Рад. шк., 1985. – 251 с. **6. Українська мова.** Енциклопедія [Текст] / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 750 с. **7. Эмер Ю. А.** Миромоделирование в современном песенном фольклоре: когнитивно-дискурсивный анализ : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю. А. Эмер. – Томск, 2011. – 42 с.

Калиш В. А. Формування лінгвосоціокультурної компетентності студентів-філологів засобами фольклору

Стаття присвячена проблемі формування лінгвосоціокультурної компетентності студентів-філологів як обов'язкового компонента їх професійної підготовки. Визначається головна мета та напрями лінгвосоціокультурної парадигми, виокремлюються основні складники лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів, визначається їх змістове наповнення. На основі фольклорних текстів пропонується система вправ і завдань для виконання студентами на практичних заняттях із сучасної української мови та в процесі їх самостійної роботи, окреслюються можливі соціокультурні теми. Наводяться зразки лінгвістичних та соціокультурних завдань, тематика наукових досліджень фольклорних текстів.

Ключові слова: професійна підготовка, лінгвосоціокультурна компетентність, фольклорний текст.

Калиш В. А. Формирование лингвосоциокультурной компетентности студентов-филологов средствами фольклора

Статья посвящена проблеме формирования лингвосоциокультурной компетентности студентов-филологов как обязательного компонента их профессиональной подготовки. Определяется главная цель и направления лингвосоциокультурной парадигмы, выделяются основные составляющие лингвосоциокультурной компетентности будущих учителей-филологов, определяется их содержание. На основе фольклорных текстов предлагается система упражнений и заданий для выполнения студентами на практических занятиях по современному украинскому языку и в процессе их самостоятельной работы, предлагаются возможные социокультурные темы. Приводятся образцы лингвистических и социокультурных заданий, тематика научных исследований фольклорных текстов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, лингвосоциокультурная компетентность, фольклорный текст.

Kalish V. Formation of linguistic and sociocultural competence of students-philologists by means of folklore

The article is devoted to the problem of formation of linguistic and sociocultural competence of students-philologists as an obligatory component

of their training. The main purpose and direction of linguistic sociocultural paradigm are determined, the main constituents of linguistic sociocultural competence of future teachers-philologists are distinguished, their semantic content is determined. The importance of mastering cultural and mental values of the people, verbalization by means of mastering the conceptual world's view and knowing of the specific national language picture, features of image cultural and mental phenomena in language, learning of normalities of ethnic patterns of verbal behavior in different discourses are emphasized. Cognitive and linguistic features of folkloric text and its ability to form of linguistic and sociocultural competence of students-philologists are disclosed. Based on folkloric texts the system of exercises and tasks for the implementation by students on practical lessons of the modern Ukrainian language and in the process of self-study are proposed, some possible social and cultural topics are outlined. We give examples of linguistic and socio-cultural tasks using texts of small folkloric genres. The importance of individual research tasks, which provide educational and search, research and creative activity of students is emphasized. The expediency of study of folklore in cognitive term research ethno-cultural, emotional and socio-cultural concepts by students in the folklore discourse is substantiated. The research topics of folkloric texts is presented.

Key words: training, linguistic and sociocultural competence, folkloric text.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 372.811.161

Г. П. Кузнецова

**ФОРМУВАННЯ АКЦЕНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ :
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Ефективна фахова діяльність учителя української мови та літератури зумовлюється розвитком його мовно-мовленнєвої культури, оволодіння якою ґрунтується на усвідомленому дотриманні норм літературної мови як системи.

Підручники із сучасної української літературної мови для студентів, майбутніх учителів української мови і літератури, свідчать, що в системі мови, складної за рівневою структурою, особливе місце посідає фонологічний мовний рівень, одиницею вивчення якого є фонема – одностороннє мовне явище, яке не має плану змісту, проте має план вираження та виконує важливі функції щодо створення й